



«Я ХОЧУ БУТИ ВІЛЬНИМ!»

ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПІСУ ЄВГЕНА ОНАЦЬКОГО

Людина, яка над усе ставила свободу, велике право бути вільним «у своїх думках і своїх почуваннях, вільним у своєму духовному світі»,¹ не змогла б вижити в радянському суспільстві. Тому наш земляк Євген Онацький і прожив 60 років на чужині, залишивши в колах української діаспори глибокий слід і вдячну пам'ять. До нас же він повертається лише тепер.

Євген Онацький народився 1 (14) січня 1894 р. в Глухові у родині вчителя міської школи Дометія Григоровича та його дружини Тетяни Іванівни, що походила з роду глухівських міщан Сисоєнків.

У 1904 році родина Онацьких переїхала до Кам'янець-Подільського, де її главі запропонували посаду директора місцевої школи.² Але через деякий час батьки Є. Онацького знову перебралися до Глухова. Тут у 1916 році померла і похована його мати,³ а батько брав участь у громадському житті Чернігівської губернії вже в роки революції. Так, «Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Чернігівщині» на своєму засіданні 20 грудня 1917 р. доручив Д. Г. Онацькому створити відділ комітету у Глухові.⁴ Саме батько, очевидно, і справив визначальний вплив на формування національних переконань Євгена Онацького. Через багато років він писав: «Це був великий патріот, що вчителюючи, виховав чимало української молоді».⁵

У 1912 році по закінченні кам'янець-подільської гімназії Є. Онацький вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, де навчався до 1917 року. Його вступ у самостійне життя співпав з початком української революції. Ще в студентські роки Онацький прилучився до національно-визвольного руху, тепер же він, зблизившись з М. С. Грушевським, вступив до української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), став працювати в Центральній Раді. У автобіографії, складеній 1978 р., проф. Онацький писав: «...на Національному конгресі у Києві мене було обрано до Української Центральної Ради як представника Чернігівщини. Ті вибори були підтвержені Губерніальним З'їздом Чернігівщини, в якому я взяв участь з доручення проф. М. Грушевського...».⁶

Збереглися цікаві матеріали про хід вищезгаданого з'їзду. Він проходив у Чернігові 8—10 червня 1917 р., якраз напередодні проголошення I Універсалу. Вітаючи з'їзд, в президії якого знаходилися знані в губернії борці за визволення українського народу — І. Шраг, Т. Осадчий, І. Коновал, Г. Одинець, Є. Онацький, зокрема, сказав: «Виразна антиукраїнська політика тутешніх представників Тимчасового уряду застала Центральну Раду послати делегатів з докладною запискою... Центральна Рада не вимагала, щоб Уряд зараз же об'явив автономію, вона тільки просила Уряд висловитися, як він відноситься до домагань українців, і взагалі — до українського руху. Але він одповів, що не може задовольнити побажання Ради. Він не зрозумів, або не хотів зрозуміти наших домагань. Чи будемо ждати, поки він зрозуміє? Ні, ми ждати не можемо. Історія твориться не роками, а хвилинами. Треба іти вперед, вперед до широкої національно-територіальної автономії».⁷ Питання про автономію України опинилося в центрі уваги з'їзду. У виступах багатьох його учасників виразно виявилось негативне, а то на-

віть і вороже ставлення до Тимчасового уряду. Так, делегат Брже-ський запитував: «Автономія де умова, яку дасть нам Учредительне зібрання. Але Україна, як знаєте, багато заклала умов з Москвою, яка їх не додержувала, і довела нас до найгіршого занепаду. Хто тепер поручиться за додержане української автономії?»⁸

Як представник Центральної Ради, Онацький мав покласти край таким настроям. Він бере слово і знову твердить: «Російська демократія нас не розуміє — се правда, але що нам треба тому від неї од-ділятися — се не правда. Російська демократія не розуміє через те, що їй мало говорилося за часів царизму про нас. Треба думати, що як розкажуть їй добре, — то вона і зрозуміє, і піде з нами, бо трудя-щому люду по дорозі з трудящими. І ми повинні йти проти і російських, і українських шовіністів».

Непереконливість аргументів, якими оперував молодий представ-ник Центральної Ради, кидаються в вічі, але інакше говорити Она-цький просто не міг.

Ми так детально зупинилися на цьому епізоді, бо це, по-перше, був останній (відомий нам) приїзд Онацького до Чернігова, а по-друге, його виступи на губернському з'їзді, можливо, якоюсь мірою пролива-ють світло на причини рішучого кроку, який він зробив у березні 1917 року — вийшов із партії українських есерів і склав мандат члена Цент-ральної Ради.¹⁰ У листі до М. Шрага від 4 вересня 1920 р. Онацький пояснював свій вчинок незгодою з політичною платформою партії, ви-кликаною, можливо, навіть нерозумінням останньої. «Бо не чесно і не гарно з туманом у власних очах намагатися іншим світло показувати» — твердив він.¹¹ Протягом 1918 р. і на початку 1919 р. Є. Онацький працював бібліотекарем у Київському історичному музеї. Тоді ж він познайомився з деякими видатними представниками української куль-тури. Ю. Нарбут, П. Зайцев, В. Модзалевський, М. Біляшівський, Д. Щербаківський, Ф. Ернст... Спілкування з цими легендарними по-статтями плідно позначилося на науковому доробку Онацького, багато в чому визначило його подальшу долю.¹²

Наукова та журналістська діяльність Євгенія Дометійовича роз-починається в 1917 році, коли в журналі «Україна» з'явилися його пер-ші наукові праці «Походження Полетик» та «Справа за село Оксютин-ці». Статті, рецензії, замітки Онацького густо розсіпано на шпальтах тогочасних українських газет та сторінках журналів.

У січні 1919 року доля Є. Онацького круто змінюється. Він виїз-дить у складі української делегації на Паризьку мирну конференцію. Щоправда, до Парижа дістатися не пощастило: на декілька місяців Онацький застряг у Лозанні (Швейцарія), а з жовтня 1919 р. і до 1922 р. (час її закриття) працював в Українській дипломатичній місії у Римі. «Вічне місто» дало притулок вигнанцю з України більше ніж на 20 років. Доля українських емігрантів була нелегкою. Матеріальна скрута, невизначеність становища, необхідність пристосовуватися до життя в чужій країні, туга за Батьківщиною і неможливість підтриму-вати будь-які зв'язки з нею, бо як писав інший політичний емігрант: «ми не шукали ізоляції від свого народу, від його культури й долі. Ми тільки не могли й не хотіли жити в тій політичній системі, яка була його долею. Але та політична система потурбувалася про те, щоб та-ка ізоляція стала фактом. Вона, система, унеможливила обмін людьми й ідеями. Ганебне гасло «кордон на замку» зроблено об'єктом хизуван-ня й ніби гордості»¹³ — все це стало буттям родини Онацьких.

З представниками УНР в екзилі Онацький розійшовся, натомість зближився з творцями і лідерами націоналістичного руху. До Організа-ції українських націоналістів Євген Дометійович не вступив, залиша-ючи за собою право, яке цінував понад усе: бути вільним у всіх своїх

проявах. У одному з листів до керівника ОУН Євг. Коновальця він писав: «...я настоюю на своєму не тільки праві, але й обов'язку дописувати до «Нового часу», як щоденника націоналістичного, найбільш мені близького духом. А популярності серед крайових націоналістів я не шукаю, як і взагалі не шукаю популярності, а намагаюсь робити тільки те, що диктують мені мої переконання».¹⁴ Такі заяви для нього дуже характерні. Але разом з тим своєю практичною діяльністю, порадами, публіцистикою Онацький дуже прислужився Організації українських націоналістів.

Коли у 1938 р. трагічно загинув Євген Коновалець, Онацький заходився збирати та систематизувати доступні йому документи. Він прийшов до висновку, що цей терористичний акт вчинила радянська розвідка. Висвітлений подій у його нарисі «Шляхом на Роттердам» розпочинається з 9 серпня 1933 року, коли стартувала операція по проникненню радянських агентів до найближчого оточення Євг. Коновальця.¹⁵

Взагалі, всім, хто цікавиться історією українського національно-визвольного руху в період між двома світовими війнами, варто ближче познайомитися з творчою спадщиною Онацького, принаймні прочитати дві книги його записок «У Вічному місті». Ці грубезні томи щільно наповнені листами, документами видатних діячів цього руху, оцінками та роздумами автора, записами з його щоденника.

Після розколу ОУН на бандерівську та мельниківську течії, Онацький прилучився до останньої.¹⁶ Мешкаючи у Римі, Онацький розсилав свої статті до українських газет та журналів багатьох країн світу. Доступ йому був закритий тільки до Радянської України. Але він знав, що там діялося, і то був його вічний біль і невилгойна рана. 6 січня 1930 року він зробив такий запис у щоденнику: «І в нас на Україні панує тепер жахлива темна ніч, там люди кидаються навпомацки, шукаючи за світлом, задихаючись під навалою кошмарів, неймовірних при-
мар:...».¹⁷

Знаходився у Євгена Дометійовича час і для занять наукою. За римські роки він виріс у одного з найвидатніших українських філологів, що працювали на царині українсько-італійської лексикографії. Онацьким був підготовлений до друку унікальний україно-італійський словник, що налічував близько 100 тисяч слів.¹⁸ Протягом багатьох років Онацький викладав українську мову та літературу у Вищому Східному інституті в Неаполі; запрошували його навчати української мови і студентів Римського університету.¹⁹

У 1943 році, коли нацисти окупували північну Італію, Онацького було заарештовано і ув'язнено спочатку в італійській тюрмі, а згодом переведено до Німеччини у сумнозвісний концтабір Заксенгаузен. Причиною арешту стала виразна антинацистська позиція Є. Онацького, його публічні протести проти звірств німецьких окупантів в Україні.²⁰ В ув'язненні Євген Дометійович тримався з гідністю, нічим не залямувавши своєї честі, не впавши в очах товаришів.²¹ У 1945 році він повертається до Рима, з новою силою поринувши в громадську та журналістську роботу. Проте цей другий римський період тривав недовго. Про останній крутий поворот в своїй долі проф. Онацький писав так: «...вже в березні 1947 року під загрозою видачі мене московським властям мусів виїхати в Аргентину. Переїзд до Буенос-Айресу кораблем оплатив мій гонорар за українсько-італійський словник».²²

Поселившись в столиці Аргентини, Онацький сприяв організації Асоціації українських вчених, письменників та митців і Центрального українського представництва в Аргентині, яке очолював у 1953—1960 рр. Напружена громадська діяльність поєднувалася з науковою роботою. Західні історики і тепер, досліджуючи становище українців в Аргентині, значною мірою спираються на праці професора Онацько-

го.²⁴ У 1964 р. у нього виникли серйозні проблеми із зором, але відійти повністю від громадських та наукових справ він вже не міг. З якою гордістю писав Є. Онацький в листі до Л. Винара: «У нас тут готується історична подія — відкриття пам'ятника Т. Шевченкові скульптора Молодожанина в найкращому місці Б. Айресу. Пам'ятник кращий від Вашингтонського. Вже починає наїздити сила людей, спеціально замовленими літаками з Канади і ЗСА (Сполучені Штати Америки — Т. Д.)... Буде цілий тиждень української культури з різними концертами та іншими імпрезами, яких Аргентина ще не бачила».²⁵

27 жовтня 1979 р. Є. Д. Онацький відійшов у вічність. Похований він у Буенос-Айресі. Покійний залишив по собі величезну наукову, науково-популярну та художню спадщину. Навіть проф. Л. Винар відчув труднощі із складанням повної бібліографії його творів. Так, лише біографічних статей Онацький написав близько 200.²⁶

У його есе вражає глибоке і серйозне знайомство з творчістю еліти світової філософської думки. Ле Бон, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, А. Швейцер, Х. Ортега-і-Гасет, Л. Пастер... мирно вживаються з аналізом творчості Т. Шевченка, В. Винниченка, М. Гоголя, яких Є. Онацький трактував як геніїв світового масштабу. І тут же поруч з ними 359 безіменних героїв Базару. Ці люди перед лицем смерті обрали свободу, відкинули пропозицію зрадити свої переконання і тому, за думкою²⁷ Онацького, удостоїлись честі вступити до пантеону безсмертних.

Про деякі з визначних історичних праць професора Онацького вже йшла мова в цій розвідці.

Справжнім подвигом на ниві українознавства можна вважати підготовку до друку Української Малої Енциклопедії (УМЕ), що виходила в Буенос-Айресі в 1957—1967 рр. Ці 16 томів, 2142 сторінки тексту, з'явилися внаслідок праці однієї людини.²⁸

Упродовж своїх багаторічних поневірянь, фактично цілого життя, проведеного на чужині, Євг. Онацький ніколи не забував про Батьківщину. Глибоко зворушує такий епізод із його записок початку 30-х рр.:

«Сьогодні пошта принесла мені блакитну коверту з блакитною картою.

Ніби шматок нашого українського неба. Ніби відрізану частинку жовтоблакитного прапора. Ніби веселий привіт. Ніби спокійну пригадку».²⁹

Література:

1. Онацький Є. У Вавилонському полоні. (Спомини) — Буенос-Айрес, 1949. — С. 124.
2. Винар Л. Євген Онацький — чесність з нацією // Український історик. — 1980. — Ч. 1—4. — С. 153—154.
3. Бібліографія праць професора Євгена Онацького. (1917—1964). Уложив М. Гаврилюк. — Буенос-Айрес, 1964. — С. 5.
4. Черниговская земская газета. — 1917. — № 100. — С. 1.
5. Онацький Є. У Вічному місті: Записки українського журналіста. Роки 1931—1932. — Торонто, 1981. — С. 257.
6. Онацький Є. Автобіографія // Український історик. — 1980. — Ч. 1—4. — С. 174.
7. Черниговская земская газета. — 1917. — № 46. — С. 8.
8. Там само. — № 47. — С. 6—7.
9. Там само. — С. 7.
10. Винар Л. Назв. праця. — С. 156.
11. Цит. за Винар Л. Назв. праця. — С. 156.

12. Винар Л. Назв. праця. — С. 164—165.
13. Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеологія. — К., 1993. — С. 8
14. Онацький Є. У Вічному місті... роки 1931—1932. — С. 433—434.
15. Онацький Є. Шляхом на Роттердам // В кн. «Життя і смерть полковника Коновальця»: Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. — Львів, 1993. — С. 216.
16. Винар Л. Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації. (Статті і матеріали). — К., 1995. — С. 12.
17. Онацький Є. У Вічному місті: Записки українського журналіста. Рік 1930. — Буенос-Айрес, 1954. — С. 19.
18. Винар Л. Назв. праця. — С. 166.
19. Бібліографія праць професора Євгена Онацького... — С. 6.
20. Винар Л. Назв. праця. — С. 160—161.
21. Андрій Мельник. Спогади та документи. — К., 1995. — С. 195.
22. Онацький Є. Автобіографія... — С. 175.
23. Encyclopedia of Ukraine. — Vol. III. — L—Pt—P, 694.
24. Oleh W. Zerus. Ukrainians in Argentina: A Canadian Perspective // Journal of Ukrainian Studies. Winter, 1986. — Vol. II, Number 2. — P. 16—18.
25. Український історик. — 1980. — Ч. 1—4. — С. 172.
26. Винар Л. Назв. праця. — С. 164.
27. Онацький Є. Завзяття чи спокуса самовиправдання: Нариси з суспільного життя. — Париж, 1956. — С. 78—79.
28. Винар Л. Назв. праця. — С. 164—165.
29. Онацький Є. У Вічному місті... рік 1930. — Буенос-Айрес, 1954. — С. 509.

